

ZNAČAJ PROSTORNOG PLANIRANJA ZA ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA

Andrijana Mirković Svitlica¹

Apstrakt: Pojava masovnih turističkih kretanja i prezasićenosti turističkih destinacija dovodi do neophodnosti uključivanja koncepta održivosti u proces upravljanja destinacijom i planiranja njenog razvoja. Sa aspekta prostornog planiranja, održivost turizma se postiže adekvatnim instrumentima u oblasti planiranja korišćenja zemljišta kojima se organizuju buduće aktivnosti i socio-ekonomski odnosi. U tom smislu, planiranje kao izolovana aktivnost nije dovoljna za razvoj održivog turizma - neophodan je integralan pristup koji će obuhvatiti sve ekološke, socijalne, ekonomske i kulturne elemente.

Pored toga, u radu se želi ukazati na proces kreiranja prostora kao šansu za održivi razvoj turizma.

Ključne reči: održivi razvoj, turizam, prostorno planiranje, kreiranje prostora.

THE IMPORTANCE OF SPATIAL PLANNING FOR SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT

Abstract: The emergence of mass tourist movements and oversaturation of tourist destinations leads to the need to include the concept of sustainability in the process of destination management and development planning. From the aspect of spatial planning, sustainability of tourism is achieved through adequate instruments in the field of land use planning, which organize future activities and socio-economic relations. In this sense, planning as an isolated activity is not enough for the development of sustainable tourism - an integrated approach that will include all environmental, social, economic and cultural elements is needed.

In addition, the paper aims to point out the process of place-making as a chance for sustainable tourism development.

Key words: sustainable development, tourism, spatial planning, place-making.

UVOD

Prostorno planiranje i upravljanje turističkim sektorom predstavljaju dva zasebna, ali međusobno isprepletana koncepta, čije je aktivnosti potrebno koordinisati kako bi se uspostavila i

¹ Geografski fakultet Univerzitet u Beogradu, Studentski trg 3/III, andrijana.mirkovic@gef.bg.ac.rs

očuvala održivost u razvoju turističkih destinacija, kao i njihovog šireg okruženja.

U osnovi njihove povezanosti se svakako nalazi činjenica da se turistička aktivnost odvija u okviru određenog prostora, tj. na određenoj lokaciji, i samim tim ima prostorni karakter. Obzirom na značaj turizma za celokupan socio-ekonomski razvoj datog prostora prostorno planiranje predstavlja neophodan instrument za što efikasniju organizaciju turističkih aktivnosti i njihovu integraciju sa ostalim sektorima u okviru date destinacije ili regiona.

Održivost je oduvek bila sastavni deo koncepta razvoja turističkih aktivnosti, međutim sa pojavom masovnih turističkih kretanja i tzv. masovnog turizma i prezasićenosti turističkih destinacija uključivanje koncepta održivosti u proces upravljanja destinacijom i planiranja njenog razvoja postaje imperativ. Koncept održivosti dobija na značaju 1980ih godina kada debate o održivosti počinju da zauzimaju značajno mesto u restrukturiranju turističkih sektora širom sveta, i započinje se implementacija održivih praksi. Sa aspekta prostornog planiranja, održivost turizma se postiže adekvatnim instrumentima u oblasti planiranja korišćenja zemljišta kojima se organizuju buduće aktivnosti i socio-ekonomski odnosi. U tom smislu, planiranje kao izolovana aktivnost nije dovoljna za razvoj održivog turizma - neophodan je integralan pristup koji će obuhvatiti sve ekološke, socijalne, ekonomske i kulturne elemente. Konkretna način na koji će se pristupiti planiranju u oblasti turizma svakako će varirati od zemlje do zemlje u zavisnosti od različitih geografskih, socio-ekonomskih, političkih i kulturnih faktora. Različiti planski mehanizmi i uključeni administrativni i organizacioni nivoi igraju značajnu ulogu u diferencijaciji primene prostornog planiranja u okviru samog turističkog sektora.

Kako bi uspostavio i osigurao dugoročnu održivost, turistički sektor mora naći balans između različitih dimenzija održivosti (ekonomske, socio-kulturne i ekološke dimenzije). U skladu sa tim, održivi turizam bi trebalo da:²

- Obezbedi optimalno korišćenje ekoloških resursa - ovo predstavlja ključni element u razvoju turizma, održavanju osnovnih ekoloških procesa i očuvanju prirodne baštine i biodiverziteta.
- Poštuje socio-kulturnu autentičnost lokalnih zajednica, čuva njihovo kulturno nasleđe (materijalno i nematerijalno), i doprinosi interkulturalnom razumevanju i toleranciji.
- Obezbedi dugoročno održivo ekonomsko poslovanje, ravnomerno distribuirajući društveno-ekonomske koristi među svim stejkholderima (tj. stabilno zapošljavanje i mogućnosti za sticanje dohotka i socijalne usluge za lokalne zajednice) i doprinosi smanjenju siromaštva.

ULOGA PROSTORNOG PLANIRANJA U ODRŽIVOM RAZVOJU TURIZMA

Ključna uloga prostornog planiranja u održivom razvoju i poboljšanju kvaliteta života na samoj destinaciji naglašena je i od strane Ujedinjenih nacija: „Prostorno planiranje ostvaruje svoje socijalne, ekonomske i ekološke ciljeve obezbeđujući zajednici koristi od razvoja i promovišući razborito korišćenje zemlje i prirodnih izvora razvoja“³ Iako različite zemlje karakterišu specifičnosti u sistemima prostornog planiranja, generalno možemo razlikovati nacionalno i transnacionalno planiranje, regionalno planiranje i urbano planiranje. Obzirom da se u planiranju primenjuje princip odozgo-nadole, nacionalni planovi se nalaze na vrhu hijerarhije, a odluke na nižim nivoima zavise od nacionalnog planiranja. Usklađivanje svih odluka neophodnih za održivo funkcionisanje turističkog sektora je ključno, posebno imajući u vidu heterogenost turizma i postojanje brojnih delatnosti koje su direktno ili indirektno povezane sa turističkom aktivnošću. Na nivou nacionalnih strateških planova se definiše vizija željenog razvoja turizma, dok se u lokalnim planovima, kao i planovima područja posebne namene konkretizuju odluke vezane za strukturu turističkog sektora na konkretnom području, kao i prezentuje turistička infrastruktura i usluge koje su od ključnog značaja za efikasnost turističkog sektora i budućnost lokaliteta.

² www.unwto.org

³ United Nations (2008). Spatial Planning: Key Instrument for Development and Effective Governance with Special Reference to Countries in Transition, Economic Commission for Europe. str. 1. www.uncece.org/hlm/documents/Publications/spatial_planning_e.pdf.

Sa stanovišta turističkog razvoja najvažnija pitanja u prostornom planiranju su: lokacija turističkih objekata, pitanje pristupačnosti, kvalitet životne sredine, turističke atrakcije, lokacije glavnih saobraćajnih čvorišta, uticaj turističkog razvoja na lokalne arhitektonske stilove i lokalnu baštinu.⁴ Značaj prostornog planiranja za razvoj održivog turizma se ogleda u ekonomskim koristima koje se ostvaruju kroz kreiranje povoljnih uslova za investicione aktivnosti, a uz očuvanje životne sredine i zadovoljenje potreba lokalne zajednice; socijalnim koristima za lokalno stanovništvo, podršci lokalnoj infrastrukturi i sprastrukturi, održavanju zdravog i bezbednog okruženja i ekološke koristi od promovisanja regeneracije i odgovarajućeg korišćenja zemljišta i objekata, očuvanju prirodnih, istorijskih i kulturnih dobara, zaštiti prirodnih struktura, podsticanju uštede energije i energetske efikasnosti.⁵

Prostorno planiranje se može posmatrati i kao tampon mehanizam između privatnog i javnog sektora sa ciljem ostvarivanja koristi za sve stekholdere. Obzirom da se obuhvat prostornog planiranja odnosi na stranu turističke ponude, cilj je da se pomire interesi preduzeća privatnog sektora kao nosilaca turističke ponude i interesi lokalnog stanovništva i životne sredine. U tom smislu planiranje predstavlja interese javnih stekholdera, institucija planiranja, kao i preduzetnika, turista, lokalnog stanovništva i lokalnih vlasti.

Postizanje održivog razvoja turizma je povezano sa ispravnim i konzistentnim donošenjem odluka u vezi korišćenja prostora na lokalnom nivou. Uloga urbanog planiranja je važna za turistički sektor kako bi se „maksimizirale koristi po osnovu turizma i minimizirali negativni uticaji na održivi način.“⁶

KREIRANJE PROSTORA ILI 'PLACE-MAKING' KAO ŠANSZA ZA ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA

Kako bi se odgovorilo savremenim trendovima u turističkoj privredi i omogućio održiv razvoj turizma planiranje turističkog sektora treba da uključi relevantne stekholdere na svim nivoima razvoja. Inicijalno, proces kreiranja prostora podrazumevao je pristup planiranju odozgo-nadole, i uglavnom je bio ograničen na profesionalne prostorne planere, međutim, postepeno su u sam proces uključivani i ostali relevantni stekholderi, dok se nije došlo današnje prakse da se lokalna zajednica prihvati kao ključni učesnik u promeni i redizajniranju životnog okruženja.

'Place-making' predstavlja višedimenzionalni i višedisciplinarni pristup transformisanja prostora koji uključuje planiranje, uređenje i upravljanje javnim prostorima i kao takav je između ostalog pod uticajem geografije, ekonomije, javne politike, sociologije, arhitekture, tehnologije i marketinga. Termin 'place-making' preveden kao kreiranje prostora ili stvaranje mesta, podrazumeva mnogo više od jednostavnog uređenja prostora, i koristi identitet lokalne zajednice kako bi se kreirao prostor koji zadovoljava potrebe ljudi i njihovu ekonomsku dobrobit. Iz tog razloga, inkorporiranje stavova lokalnog stanovništva u proces placemaking-a je ključno za njegov uspeh.

Nalaženje prave mere između formalnog i prinudnog *top-down* pristupa i spontanog autentičnog *bottom up* pristupa prilikom uključivanja lokalne zajednice u proces planiranja je ključno za kreiranje prostora koji će uspešno ispratiti sve preporuke stručne javnosti sa jedne, i zadovoljiti potrebe lokalnog stanovništva sa druge strane. Naravno, univerzalan pristup i pravilo nije moguće unapred definisati - stepen uključivanja lokalne zajednice zavisice od mnoštva faktora, pri čemu je procena kapaciteta za sprovođenje placemaking-a jedno od ključnih pitanja. U principu, ukoliko transformacija prostora nastaje iz potrebe unutar same zajednice tj. organski i sponta-

4 United Nations Economic and Social Commission for Asia and Pacific [UNESCAP] (1999). United Nations Guidelines on Integrated Planning for Sustainable Tourism Development. New York. http://www.unescap.org/ttdw/Publications/TPTS_pubs/pub_2019_tor.pdf

5 United Nations (2008). Spatial Planning: Key Instrument for Development and Effective Governance with Special Reference to Countries in Transition, Economic Commission for Europe. www.unece.org/hlm/documents/Publications/spatial_planning.e.pdf

6 United Nations Environment Programme [UNEP] (2009). Sustainable Coastal Tourism/ An Integrated Planning and Management Approach, http://www.unep.org/pdf/DTIE_PDFS/DTIx1091xPASustainableCoastalTourism-Planning.pdf

no, učešće lokalne samouprave i struke nije neophodno. Sa druge strane, postoje situacije kada je potrebno da zajednice budu vođene od strane eksperata, čak i u slučajevima kada lokalna kultura i folklor kao izraz identita zajednice čine ključne elemente u kreiranju finalnog rezultata.

Često korišćen u literaturi iz oblasti urbanog planiranja, kreiranje prostora doprinosi poboljšanom urbanom okruženju i unapređenju kvaliteta života lokalnog stanovništva. Gledano iz šire perspektive, svrha kreiranja prostora je stvaranje kvalitetnih mesta u kojima ljudi vole da borave i čije sadržaje rado koriste. Pri tome se ne misli samo na postojanje i raspored objekata i potrebnu infrastrukturu, već i na imidž, identitet i simboličku vrednost mesta.

U turizmu, proces placemaking -a se često vezuje i za kreiranje imidža destinacije⁷, i koristi se od strane lokalnih vlasti i turističkih organizacija kao instrument podsticanja konkurentnosti i atraktivnosti destinacije. Cilj kreiranja prostora u turizmu jeste planiranje, dizajn i upravljanje javnim prostorom kako bi se podstakla povezanost turista sa datom destinacijom, povećavajući na taj način verovatnoću ponovljene posete.

Obzirom na kompleksnost turističkog sektora i potrebu usklađivanja većeg broja interesnih grupa prilikom kreiranja prostora u turizmu dominira planiranje odozgo-nadole, posebno vezano za kreiranje imidža i marketing destinacije. Lokalna vlast najčešće preuzima lidersku ulogu u kreiranju prostora u turizmu, primarno putem planiranja, kreiranja politike, investicionih i razvojnih strategija. Nasuprot tome, kreiranje prostora može biti 'organsko', tj. aktivnosti i inicijative koje oblikuju prostor su u tom slučaju intristične i nastale unutar same zajednice usled zajedničke želje da se poboljša položaj njihovog mesta, često i potpuno spontano.⁸ U takvim destinacijama place-making će verovatnije sadržati izraženiji kulturni identitet mesta ka kome će turisti biti u većoj meri privučeni.⁹

Nešto drugačiji pogled na turizam i kreiranje prostora proističe iz prepoznavanja kreativnog turizma kao tržišne niše kulturnog turizma. Fokus se vremenom preusmerio sa tradicionalnih formi kulturnog turizma poput posete istorijskim lokalitetima, muzejima, operi, ka nematerijalnim elementima sadržanim u svakodnevnom životu na destinaciji. Pojava kreativnog turizma oslikava intenziviranje integracije turizma i različitih strategija placemaking-a, uključujući promociju kreativnih industrija i kreativnih gradova.¹⁰

ZAKLJUČAK

Razvoj turizma dovodi do značajnih promena u pogledu korišćenja i oblikovanja lokalnog prostora, što često izaziva konflikte među njegovim različitim korisnicima. Razvoj turističke infra i suprastrukture baziran na lokalnim prostornim planovima pruža mogućnost za smanjenjem takvih konflikata, uzimajući u obzir međusobne veze između svih potencijalnih korisnika određenog područja.

Osnovni cilj prostornog planiranja i upravljanja zemljištem u turizmu jeste obezbeđenje što efikasnijeg doprinosa turističke delatnosti celokupnom razvoju određenog područja. Uspešno identifikovanje adekvatne uloge turizma na tom području može u značajnoj meri uticati na ostvarivanje novih prihoda, otvaranje radnih mesta, doseljavanje stanovništva i priliv kako domaćih tako i stranih investicija.

Prilikom određivanja namene korišćenja zemljišta mogu se javiti određeni problemi i nedoumice, što se javlja kao posledica multifunkcionalnosti prostornih celina te mogućnosti velikog broja različitih namena zemljišta. Odabir jedne od mnogih različitih kombinacija zahteva razmatranje

⁷ Lew, A (2017) Tourism planning and place making: place-making or placemaking? *Tourism Geographies* Vol.19, pp.448-466

⁸ Sofield, T. et al (2017) Organic 'folkloric' community driven place-making and tourism *Tourism Management* 61, 1-22

⁹ Su, M. et al. (2021) Tourism place making through the bioluminescent "Blue Tears" of Pingtan Islands, China, *Marine Policy* 133, 104744

¹⁰ Richards, G. (2011). Creativity and tourism: The state of the art. *Annals of tourism research* 38 (4), str.1225-1253

velikog broja elemenata tokom analize planskih i upravljačkih alternativa. Prilikom donošenja odluke potrebno je pomiriti ekološke, socio-kulturne i ekonomske vrednosti i razvoj područja sa interesima različitih interesnih grupa.

LITERATURA

Lew, A (2017) Tourism planning and place making: place-making or placemaking? *Tourism Geographies* Vol.19, pp.448-466

Richards, G. (2011). Creativity and tourism: The state of the art. *Annals of tourism research* 38 (4), str.1225-1253

Sofield, T. et al (2017) Organic 'folkloric' community driven place-making and tourism *Tourism Management* 61, 1-22

Su, M. et al. (2021) Tourism place making through the bioluminescent "Blue Tears" of Pingtan Islands, China, *Marine Policy* 133, 104744

United Nations (2008). *Spatial Planning: Key Instrument for Development and Effective Governance with Special Reference to Countries in Transition*, Economic Commission for Europe. www.unece.org/hlm/documents/Publications/spatial_planning.e.pdf.

United Nations Economic and Social Commission for Asia and Pacific [UNESCAP] (1999). *United Nations Guidelines on Integrated Planning for Sustainable Tourism Development*. New York. http://www.unescap.org/ttdw/Publications/TPTS_pubs/pub_2019_tor.pdf

United Nations (2008). *Spatial Planning: Key Instrument for Development and Effective Governance with Special Reference to Countries in Transition*, Economic Commission for Europe. www.unece.org/hlm/documents/Publications/spatial_planning.e.pdf.

United Nations Environment Programme [UNEP] (2009). *Sustainable Coastal Tourism/ An Integrated Planning and Management Approach*.

http://www.unep.org/pdf/DTIE_PDFS/DTIx1091xPASustainableCoastalTourism-Planning.pdf.